

زندگینامه حضرت معصومه سلام الله علیها

* نام حضرت معصومه علیها السلام «فاطمه کبری» بود؛ زیرا حضرت کاظم علیه السلام سه دختر به نام فاطمه داشتند و حضرت معصومه علیها السلام بزرگتر از آنها بود.

* مادر آن حضرت بانوی بزرگواری به نام «نجمه» خاتون بود.

* لقب «معصومه» را امام رضا علیها السلام بر ایشان نهاد.

* در شرافت نسب حضرت معصومه علیها السلام همین بس که ایشان دختر امام، خواهر امام و عمه امام هستند و همگی این ائمه به علاوه امام باقر و امام صادق علیهما السلام در جلالت شأن ایشان، روایت دارند. آن حضرت از معدود امام زادگانی است که پنج معصوم در عظمت شأن او سخن گفته اند.

* با توجه به این که حضرت معصومه علیها السلام در سال 201 ه. ق رحلت کردند عمر شریف حضرت حدود 28 سال بود.

امام رضا علیه السلام و حضرت معصومه علیها السلام

* در میان حدود 37 فرزند حضرت کاظم علیه السلام فقط امام رضا علیه السلام و حضرت معصومه علیها السلام از یک مادر، آن هم بانوی بزرگواری چون نجمه خاتون متولد شدند.

(نجمه خاتون دو فرزند داشت 1- امام رضا (ع) 2- حضرت معصومه (س))

امام کاظم (ع) در سال 179 به بعد چند بار به دستور هارون زندانی گشت که حضرت معصومه (س) 2 ساله بود لذا 21 سال تحت تربیت و سرپرستی حضرت رضا (ع) بودند [4].

* امام رضا علیه السلام 25 سال بزرگتر از حضرت معصومه علیها السلام بودند؛ زیرا آن حضرت در سال 148 ه. ق به دنیا آمدند و حضرت معصومه علیها السلام در سال 173 ه. ق.

* حضرت معصومه علیها السلام 21 سال تحت سرپرستی امام رضا علیه السلام بودند؛ زیرا امام کاظم علیه السلام در سال 179 ه. ق به دستور هارون زندانی گشت و حضرت معصومه علیها السلام در آن زمان 6 ساله بودند و تا زمان هجرت امام رضا علیه السلام - سال 200 ه. ق - تحت کفالت حضرت بودند.

هجرت عظیم حضرت معصومه(ع) از حجاز به ایران

در این باره بهترین و اصیل ترین مدارک، تاریخ قدیم قم است که در قرن چهارم نگاشته شده و مرحوم علامه مجلسی و محدث قمی و بزرگان از علما به آن اعتماد می کنند، آنچه که "حسن بن محمد نویسنده تاریخ قدیم قم" به گفته علامه مجلسی در بحارالانوار، و محدث قمی در سفینه البحار در این باره نظر می دهد، چنین است:

حضرت رضا(ع) به دعوت مأمون در سال 200 هجری از مدینه به خراسان آمد، حضرت معصومه(ع) در سال 201 برای دیدار برادر، از مدینه رهسپار خراسان شد(ناگفته پیداست که در این سفر دور، گروهی از برادران و خدمتکاران به همراه حضرت معصومه(ع) بوده اند) وقتی که به ساوه رسیدند، حضرت معصومه(ع) بیمار شد، پرسید از این مکان تا قم چقدر راه است؟ عرض کردند: ده فرسخ، به خدمتکار دستور داده که به جانب قم رهسپار گردند، به این ترتیب به قم آمد و به منزل موسی بن خزرج بن سعد اشعری که از اصحاب امام رضا(ع) بود، وارد شد.

اما روایت صحیح تر این است که: چون خبر ورود آن بانوی با عظمت حضرت فاطمه معصومه(ع) به آل سعد رسید، همگی به اتفاق به استقبال او رفتند تا او را به قم دعوت کنند، در میان آنها موسی بن خزرج به کاروان حضرت معصومه(ع) رسید، زمام شتر آن حضرت را گرفته و به طرف قم آمد و در منزل خود با کمال افتخار از آن بانو پذیرایی کرد، ولی پس از 16 یا 17 روز آن بانوی ارجمند، رخت از جهان بربست و پسران سعد را در سوگ خود نشانید.

آری خاطر حضرت معصومه(ع) خیلی آزرده بود، آرزوی دیدار پدر و برادر در دلش ماند، و با دنیایی از غم و اندوه با این جهان وداع گفت.

در این چند روزی که حضرت معصومه(ع) در قم بود از فراق برادر می گریست و محزون و غمگین بود، در سرای موسی بن خزرج عبادتگاهی داشت که هنوز باقی است و هم اکنون آن مکان شریف با بنایی مجلل و جالب مشخص است، دارای حجره هایی است که در آن طلاب علوم دینی هستند، و در جنب آن، مسجد با شکوهی ساخته اند. اینک آنجا به نام مدرسه ستیه(175) در محله میدان میر قم، معروف می باشد.

فضائل

امام صادق علیه السلام فرمودند: آگاه باشید برای خدا حرمی است و آن مکه است برای رسول خدا حرمی است و آن مدینه است - برای امیرالمؤمنین علی علیه السلام حرمی است و آن کوفه است و قم کوفه کوچک است - بدانید که بهشت دارای 8 در است که سه در آن از قم گشوده می شود آن گاه فرمود:

تُقَبَضُ فِيهَا امْرَأَةٌ مِنْ وُلْدِي - اسْمُهَا فَاطِمَةُ بِنْتُ مُوسَى وَتَدْخُلُ بِشَفَاعَتِهَا شِيعَتِي الْجَنَّةَ بِأَجْمَعِهِمْ [2]

علامه مجلسی نقل می کند از اهل ری که ما خدمت حضرت صادق علیه السلام رسیدیم، گفتیم ما اهل ری هستیم، فرمود مرحبا به برادران ما از اهالی قم - گفتیم ما از اهالی ری هستیم! باز حضرت فرمود مرحبا به برادران ما از اهل قم.

آن گاه فرمود: برای خدا حرمی است و آن مکه است و برای رسول خدا حرمی است و آن مدینه است و برای امیرالمؤمنین علیه السلام حرمی است و آن کوفه است و برای ما حرمی است و آن شهر قم است **و سَتَدْفَنُ فِيهَا امْرَأَةٌ مِنْ اولادِي تُسَمَّى فَاطِمَةَ - فَمِنْ زَارِهَا وَجِبَتْ**

له الجنة [3]

این حدیث 45 سال قبل از ولادت حضرت معصومه (س) صادر شده است.

امام کاظم (ع) به مسافرت رفته بودند - جمعی از شیعیان حضرت برای پرسش چند سؤال به خانه ایشان در مدینه آمدند - آن حضرت نبود. سؤالها را در کاغذی نوشتند به اهل خانه دادند فردا برای خداحافظی آمدند - دیدند حضرت معصومه (س) که حدود 5-6 سال داشت جواب همه را نوشته به آنها داد - در مسیر به امام برخورد کردند - امام وقتی جوابها را دیدند سه بار فرمودند: فداها ابوها!!!

چرا حضرت معصومه (ع) ازدواج نکرده است؟

تقریباً قطعی است که حضرت معصومه (ع) ازدواج نکرد، در این صورت این سؤال پیش می آید که سنت ازدواج مستحب مؤکد اسلامی است، تا آنجا که رسول اکرم (ص) فرمود:

"ما بُنِيَ فِي الْأِسْلَامِ بِنَاءً أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ، وَأَعَزَّ مِنَ التَّزْوِيجِ؛

در اسلام در پیشگاه خدا بنایی برپا نشده که محبوب تر و عزیزتر از بنای ازدواج باشد."

نیز فرمود:

"الْكَاحُ سُنَّتِي، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي؛

ازدواج سنت و برنامه من است، پس کسی که از سنت من دوری کند از من نیست."

در عصر امام باقر (ع) بانویی به خاطر ریاضت و کسب فضیلت، ازدواج نمی کرد، امام باقر (ع) به او فرمود: "اگر در ترک ازدواج، فضیلتی به دست می آمد، حضرت فاطمه (ع) سزاوارتر از تو بود، که به خاطر کسب فضایل اخلاقی، ازدواج نکند، زیرا هیچ بانویی در کسب کمالات، از فاطمه (ع) پیشی نگرفته است."

پاسخ:

در پاسخ به این سؤال دو مطلب گفته شده که هر کدام، یا یکی از آنها، دلیل شایسته ای است که موجب ترک ازدواج حضرت معصومه (ع) شده است:

1- دختران امام کاظم (ع) به ویژه حضرت معصومه (ع) در سطحی از کمالات بودند که برای خود کفو و همسر مناسبی نیافتند، تا با او ازدواج کنند، امام کاظم (ع) به آنها سفارش کرده بود که با رأی و مشورت برادرشان حضرت رضا (ع) ازدواج کنند این سفارش و قرائن دیگر بیانگر این است، که باید برای آنها همسر مناسبی باشد. با توجه به اینکه در مورد حضرت زهرا (ع)، نمی آفرید، در سراسر زمین از حضرت آدم گرفته تا هر انسانی بعد از او، همسر و همتای مناسبی برای فاطمه (ع) پیدا نمی شد."

2- ترس و وحشت حکومت پر از خفقان و اختناق هارون، به گونه ای بود که کسی جرأت نمی کرد با دختران امام کاظم (ع) ازدواج نماید و داماد آن حضرت شود، زیرا دامادی آن حضرت، از نظر دستگاه طاغوتی هارون، موجب خطر شدید برای آن داماد می شد، به این ترتیب، حضرت معصومه (ع) و بعضی از خواهرانش، از ازدواج صرف نظر کردند.

در ضمن نباید این مطلب را از نظر دور داشت که امام کاظم (ع) در زندان به سر می برد، و اطلاع امام رضا (ع) از آینده (در مورد شهادت پدر، و هجرت اجباری او به خراسان) شاید دلیل دیگری برای ترک ازدواج حضرت معصومه (ع) باشد.

و این نیز از مصائب و رنج های روزگار نسبت به خاندان نبوت است، که ستمگران کینه توز، با ایجاد شرایط نامساعد، آن ها را از مواهب زندگی، محروم ساختند.

رحلت حضرت معصومه علیها السلام

پس از انتقال به قم و وفات حضرت معصومه علیها السلام پیکر مطهر ایشان را غسل داده، کفن کردند و به محل حرم فعلی آوردند تا به خاک بسپارند. زمینی که هم اکنون مرقد مطهر حضرت معصومه علیها السلام و صحن و سرای آن حضرت در آن جای دارد، در عصر ورود حضرت معصومه علیها السلام به قم به نام باغ بابلان خوانده می شد که از باغ های موسی بن خزرج بود.

در آنجا اشعری ها سردابی حفر کردند؛ ولی نمی دانستند چه کسی باید حضرت را در قبر بگذارد. ناگاه از جانب صحرا دو نفر سوار نقابدار پیدا شدند وقتی به نزدیک رسیدند از مرکب خود پیاده شده و بر جنازه حضرت معصومه علیها السلام نماز خواندند، سپس داخل سرداب شده و جنازه را دفن کردند. آن گاه بیرون آمده و رفتند و کسی نفهمید آنها چه کسی بودند [5]. این قضیه دلالت بر کرامت و شرافت آن حضرت دارد.

تاریخ رحلت

در روز 10 یا 12 ربیع الثانی سال 201 رحلت کردند و حضرت رضا در سال 203 شهید شدند (دو سال بعد از حضرت معصومه (س)). آن زمانی که دختران هارون الرشید از لباس های زر بافت استفاده می کردند و در ناز و نعمت بودند پدر حضرت معصومه (س) در سیاه چال در زندان بود و دختران موسی بن جعفر (ع) چادر به تعداد برای نماز اول وقت نداشتند و نوبتی نماز می خواندند.

محل دفن

محل دفن حضرت مشهور به بابلان از باغ های موسی بن خزرج اشعری بود بعد از غسل و کفن حضرت سردابی حفر کردند که حضرت را در آن دفن کنند- اختلاف شد که چه کسی حضرت را به خاک سپارد گفتند سیدی پرهیزکار و پیر به نام قادر را خبر کنند- به دنبال او رفتند ولی ناگاه از جانب صحرا دو نفر سوار نقابدار پیدا شدند- وقتی نزدیک شدند از مرکب پیاده شدند- بر پیکر حضرت نماز خواندند سپس داخل سرداب شدند و جنازه را دفن کردند و بیرون آمدند و رفتند و کسی نفهمید که آنها چه کسی بودند [6].

اولین سایه بان مقبره شریف حضرت معصومه علیها السلام را خاندان اشعری بنا نمودند. حضرت زینب دختر امام جواد علیه السلام نیز گنبد و بارگاهی با آجر و سنگ و گچ بر روی مرقد مطهر ساخت و در هر دوران صحن و سرای حضرت پرشکوه تر گشت تا اینکه در زمان صفویه گسترش حرم به اوج خود رسید و حرم فعلی از آثار همان دوره است [7].

زیارتنامه مأثور [8]

* از آداب تشریف به حرم مطهر معصومان علیهم السلام و امامزادگان، خواندن زیارت نامه آن بزرگواران است. زیارت نامه معصومان علیهم السلام از سوی خود حضرات معصومین علیهم السلام صادر گشته است. یعنی امامان، خود به شیعیان نحوه زیارت را می آموخته اند.

بنابراین الفاظ زیارت نامه ها جزو احادیث محسوب می شود.

اما غالباً زیارت نامه امامزاده ها، از ناحیه معصوم وارد نشده است بلکه کلماتی است که علما و بزرگان با استفاده از احادیث، برای زیارت آنها تنظیم کرده اند. به همین جهت قرائت فاتحه برای امامزادگان سفارش شده است.

اما زیارت نامه حضرت معصومه علیها السلام مانند زیارت نامه های ائمه علیهم السلام از کلمات نورانی معصومان علیهم السلام بوده و جزو احادیث محسوب می گردد. از امام رضا علیه السلام دو زیارت نامه برای حضرت معصومه علیها السلام روایت شده است.

و این حاکی از مقام والای آن بانوی بزرگ است. با توجه به اینکه سخنان و کلماتی که ائمه علیهم السلام بیان می فرمودند به علت اتصال به منبع لایزال الهی خالی از مبالغه و خلاف است، عظمت حضرت معصومه علیها السلام از عبارات و نکات ذکر شده در این دو زیارت نامه روشن می شود.

* در یکی از آن دو زیارتنامه امام رضا علیه السلام حضرت معصومه علیها السلام را به هشت لقب ملقب فرموده اند در نتیجه ایشان مانند مادر مظلومه شان زهرای اطهر علیها السلام دارای القاب متعددی هستند.

السلام عليك ايها الطاهرة الحميدة البرّة الرشيدة التقية النقية الرضية المرضية [9].

طاهره، کسی که به مقام طهارت باطن و روح رسیده و از گناهان به دور است.

حمیده، ستایش گر خداوند.

البرّة، نیکوکار.

الرشیده، کسی که به کمال و رشد عقلانی و روحی رسیده است.

تقیه، کسی که به مقام قرب تقوی نائل گشته است.

نقیه، کسی که نظیف و برگزیده است.

الرضیة، کسی که به مقام رضای خدا رسیده و از خدای خویش رضایت کامل دارد.

مرضیه، کسی که خداوند از او راضی است.

شباهت زیارت حضرت معصومه علیها السلام با امام رضا علیه السلام

* طبق زیارتنامه ذکر شده از امام رضا علیه السلام، زیارت حضرت معصومه علیها السلام زیارت همه انبیای اولوالعزم - آدم، نوح، موسی، عیسی و رسول الله صلی الله علیه و آله - و زیارت همه چهارده معصوم علیهم السلام است، یعنی در آن همه این بزرگان زیارت می شوند. و جالب این که چهارده معصوم به صورت مخاطب حاضر در حرم حضرت معصومه علیها السلام زیارت می شوند «السلام عليك؛ سلام بر تو ای...» گویا که همگی در این حرم حضور دارند و حرم حضرت معصومه علیها السلام حرم اهل بیت است.

* امام رضا علیه السلام درباره زیارت حضرت معصومه علیها السلام فرموده اند:

«من زار المعصومة بقم بقم زارني»؛ [10] کسی که مرقد حضرت معصومه علیها السلام را در قم زیارت کند مانند کسی است که مرا زیارت کرده است.

امامزادگان حرم حضرت معصومه علیها السلام

قبر شریف حضرت معصومه علیها السلام در زیر ضریح فعلی داخل یک سرداب (زیرزمین) واقع شده و در آن سرداب بعد از حضرت معصومه علیها السلام بانوان جلیل القدر دیگری در جوار حضرت دفن شده اند که عبارتند از:

الف) زینب دختر امام جواد علیه السلام؛

ب) امّ محمد نوه امام جواد (دختر موسی بن جواد علیه السلام)؛

ج) میمونه نوه امام جواد (دختر موسی بن جواد علیه السلام)؛

د) بُرَّیهیه نوه امام جواد (دختر موسی بن جواد علیه السلام)؛

ه) امّ اسحاق کنیز محمد بن موسی نوه امام جواد علیه السلام؛

و ام حبیب کنیز یکی از نوادگان حضرت جواد علیه السلام (پسر نوه امام جواد - محمد بن احمد بن موسی الجواد). [11]

پس مناسب است در زیارت حضرت معصومه علیها السلام آن مخدرات و بانوان بزرگ نیز اینگونه زیارت شوند «السلام علیکن یا بنات رسول الله» یا بگوییم: «السلام علی رسول الله و علی ذریه رسول الله.»

امامزادگان دیگری که تا سال 385 ه. ق در مقبره حضرت معصومه علیها السلام خارج سرداب دفن شده اند چندین نفر هستند:

الف. امامزاده حسین نواده پنجم امام صادق علیه السلام؛

ب. امامزاده حمزه از نوادگان امام سجاد علیه السلام؛

ج. امامزاده ابوجعفر از نوادگان امام سجاد علیه السلام؛

د. امامزاده ابوالقاسم از نوادگان امام سجاد علیه السلام؛

ه. امامزاده علی بن حمزه از نوادگان امام سجاد علیه السلام؛

و. امامزاده ابوعلی از نوادگان امام سجاد علیه السلام؛

ز. امامزاده ابوجعفر ثانی؛

ح. امامزاده ابومحمد از نوادگان امام سجاد علیه السلام؛

ط. امامزاده ابوعلی ثانی؛

پی نوشت

[1] تعداد 444 امامزاده بزرگوار در قم مدفونند حتی در جوار مرقد حضرت معصومه علیها السلام دختران مکرمه امام جواد علیه السلام آرمیده‌اند، اگر صرف این مسئله و اهمیت قم موجب آن همه تمجید می‌گشت لازم بود در شأن این بزرگواران هم مطلبی بیان می‌شد.

[2] بحار، ج 60، ص 228.

[3] همان، ج 60، ص 216 و ج 48، ص 317.

[4] معارف تبلیغ، دفتر اول: اهل بیت «ع»، ص: 74

[5] حضرت معصومه چشمه جوشان کوثر، محمدی اشتهاردی، ص 40.

[6] مستشاری، علیرضا، معارف تبلیغ، دفتر اول: اهل بیت «ع»، ص: 79

[7] نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، گروه اخلاق و عرفان، آداب و احکام زیارت، 1جلد، دفتر نشر معارف - قم، چاپ: اول، 1389.

[8] بیان شده از جانب معصومین علیهم السلام.

[9] بحارالانوار، ج 102، ص 266.

[10] ریاحین الشریعة، ج 5، ص 35.

[11] بحارالانوار، ج 60، ص 220 - 229: منتهی الامال، ج 2، ص 162.